

Suuri kirja pienistä ihmisistä ja uskosta

Ljudmila Ulitskaja: *Daniel Štain, perevodšik*. Moskva: Eksmo, 2008 (2006). 704 s.

Ljudmila Ulitskajan viimeisin romaani, vuonna 2006 ilmestynyt *Daniel Štain, perevodšik* on monella tapaa poikkeuksellinen teos. Romaanin nimihenkilön, Daniel Steinin, elämäntarina on erikoinen. Hän on puolalais-syntyinen, juutalais-katolinen pappi, joka toisen maailmansodan aikana, parikymmenvuotiaana nuorukaisena pakeni saksalaisia Puolasta Valko-Venäjälle salaten juutalaisen identiteettinsä. Saksaa osaavana hän joutui paikallisen, saksalaisten alaisuudessa työskentelevän poliisin palvelukseen, tämän henkilökohtaiseksi saksan kielen opettajaksi ja kääntäjäksi. Daniel käyttää asemaansa hyväksi pelastaakseen natsien getoista niin monta juutalaista kuin pystyy. Muutaman kuukauden palveluksen jälkeen hänen toimensa ja todellinen identiteettinsä paljastuvat, mutta kuin ihmeen kaupalla hän pelastuu varmalta kuolemalta ja pystyy pakenemaan. Daniel anoo piilopaikkaa katolisesta nunnaluostarista, jossa hän tekee päätöksen kääntyä kristityksi. Sodan päätyttyä Daniel palaa Puolaan pyrkiäkseen kokelaaksi katoliseen karmeliittaluostariin. Vuonna 1959 hän muuttaa Israeliin juutalaisena katolisena pappina. Hän perustaa siellä juutalais-kristillisen yhteisön auttaakseen monia sodan ja vainojen runtelemaa Itä-Euroopan juutalaisia ja kristittyjä.

Tämän elämäntarinan tekee entistä poikkeuksellisemmaksi se, että nimihenkilöllä on esikuva elävässä elämässä. Kirjailija tapasi ”oikean” Danielin (Oswald Daniel Rufeizen) tämän vierail-

lessa Moskovassa hänen kotonaan 1992. Tuosta tapaamisesta kului lähes 15 vuotta, joiden aikana kirjailija etsi käsiinsä Danielin elämästä kertovia muistelmia, dokumentteja ja muuta materiaalia, ennen kuin romaani syntyi. Kirjoittamisen edetessä (tai pikemminkin kun se ei edennyt) kirjailija päättää luopua dokumentaarista genrestä ja siirtyä fiktiivisen kerronnan puolelle. Lukija saa tietää kirjan synty-tarinasta kirjailijan ystävälleen kääntäjä Jelena Kostjukovitšille lähettämistä kirjeistä, jotka on sisällytetty romaanin. Romaanin henkilöt ja heidän nimensä ovat joko kokonaan tai osaksi keksittyjä.

Erikoista romaanissa on myös kompositio. Teksti koostuu viidestä osasta ja lähes 170 seipitetystä dokumentista: kirjeistä, muistelmateksteistä, päiväkirjateksteistä, haastatteluista, kertomuksista, sanomalehtiartikkeleista, virallisista kirjelmistä, uutisista ym. Dokumenttien aikajärjestys on sekoitettu, joten lukijan on hahmotettava tarinan kokonaisuus monien kymmenien ihmisten näkökulmasta kerrottujen katkelmien perusteella. Tehtävä on haastava – dokumenttien aikajänne on 50 vuotta – mutta vähitellen kirjan edetessä eri palasista koostuu tarina, jossa kaikki liittyvät jollakin tapaa toisiinsa. Daniel Stein on yhdistävä keskushahmo, peruskivi, jonka varaan tarina on rakennettu (vrt. saks. *Stein* – kivi).

Yksi romaanin pääteemoista on uskon ja uskonnon välinen suhde. Daniel Stein oli juutalainen ja kristitty, joka noudatti jumalanpalveluksissaan omaa, tavallisuudesta poikkeavaa kaavaa. Hän ei hyväksynyt kristinuskon keskei-

siä oppeja Jumalan olemuksen kolminaisuudesta eikä neitseellisestä syntymisestä. Katolisen kirkon ja juutalaisen uskonnon kannalta hän oli vääräuskoinen. Romaanissa kritisoidaan suorasanaisesti kirkkoa, sen jäykkää auktoriteettia ja vetäytymistä instituution asemaansa vaikeiden kysymysten äärellä. Kirjan henkilöt edustavat monenlaista eri uskoa ja uskontoa: heidän joukossaan on ortodokseja, katolisia, juutalaisia, islaminuskoisia, ateisteja, kommunisteja. Yksi romaanin ansioista onkin sen moniäänisyys. Kymmenien henkilöhahmojen ja heidän näkökulmansa kautta romaani ilmentää sitä, etteivät asiat ole niin yksinkertaisia ja yksiuolotteisia kuin miltä ne saattavat näyttää. Jokaisella henkilöllä on oma, yksilöllinen elämäntekemuksensa ja -tarinansa, jotka koostuvat yksittäisistä pienistä ja suurista tapahtumista ja ajatuksista vuorovaikutuksessa toisten kanssa.

Ulitskajan romaanin suosio lukijoiden keskuudessa on yllättänyt kriitikot Venäjällä. Onhan kirjailija toki yksi suosituimmista nykykirjailijoista, mutta aiheet, joita romaani käsittelee – Puolan juutalainen, katolinen pappi, kristinuskonopit, Israelin lähihistoria – eivät ole aivan tyyppillisiä kaunokirjallisuudelle. Toisaalta tämä on nähty myös syynä poikkeukselliseen suosioon: Ulitskaja on koskettanut kirjallaan nyky-Venäjällä vallitsevaa kaipuuta uskonnollisia ja hengellisiä aiheita käsittelevää kirjallisuutta kohtaan. Kirja on herättänyt paljon huomiota ja enimmäkseen se on otettu myönteisesti vastaan. Erityisesti kiitosta on kerännyt päähenkilö, empaattinen, suvaitsevainen ja päättäväinen Daniel, jota on verrattu mm. Dostojevskin ruhtinas Myškiniin, Bulgakovin

Ješuaan ja jopa Don Quijoteen. Ulitskajaa on kuitenkin myös syytetty liiasta ideologisuudesta ja omien ajatusten syöttämisestä lukijalle kaunokirjallisuuden varjolla. Vaikka romaani voitti vuonna 2007 arvostetun *Bolsaja kniga* (Suuri kirja) -kirjallisuuspalkinnon, kaikki eivät olleet vakuuttuneita romaanin suuruudesta tai merkittävydestä, vaan

epäilivät palkitsemisen syynä olevan kirjailijan suuren suosion lukijoiden keskuudessa. Oli miten oli, *Daniel Štain, perevodšik* on mieltä kiehtovaa ja antoisaa luettavaa, jossa käsitellään suuria asioita ihmiskohtaloiden kautta, helposti lähestyttävällä tavalla.

Marja Rytönen

Eurooppalaisten maahanmuuttajien tarinoita

Dubravka Ugrešić: *Kiputilahallitus*. Suom. Kari Klemelä. Helsinki: Like, 2007. 342 s.

Kiputilahallitus on kroatialaiskirjailija Dubravka Ugrešićin ensimmäinen suomennettu teos. Ugrešić on syntynyt entisessä Jugoslaviassa, Kroatian tasavallassa vuonna 1949. Hän toimi kirjallisuudentutkijana Zagrebin yliopistossa lähes kaksikymmentä vuotta tutkien mm. venäläistä avantgarde-kulttuuria. Jugoslavian kriisin puhjettua Ugrešić ilmaisi kirjoituksissaan sotaa ja kansallismielisyyttä jyrkästi vastustavan näkökantansa. Vuonna 1993 hän lähti Kroatiasta. Ugrešićin nykyinen asuinpaikka on Amsterdam, jossa hän elää vapaana kirjailijana.

Amsterdam on myös *Kiputilahallituksen* tapahtumapaikka. Romaani kertoo siitä, kuinka vaikeaa on entisessä Jugoslaviassa syntyneiden ja kasvaneiden nuorten aikuisten maahanmuuttajien elämä, kun synnyinmaata ei ole enää olemassa ja sopeutuminen uuteen maahan ei onnistu. Päähenkilö ja minäkertoja Tanja Lucic on kirjallisuuden opettaja ja filologi. Hänen tehtävänsä on opettaa Amsterdamin yliopistossa ”serbokroatin kieltä ja kirjallisuutta” nuorille maanpakolaisille, joille opiskelu on pakollista oleskeluluvan ja sosiaaliturvan saamiseksi. Romanin nimi tulee haagilaisen sadomasokistisen

pornoklubin nimestä. Osa opiskelijoista työskentelee ”Hallituksessa”, ateljeessa, joka tuottaa tarvikkeita Hollannin monikasvoiselle pornoteollisuudelle.

Tanja pohtii miten selvittää mahdollisista tehtävästään opettaa erilaisista etnisistä taustoista tulevia, parhaassa työ- ja perheen perustamisiässä olevia opiskelijoita laukaisematta konfliktia heidän välilleen. Ongelmana on, että hänen oppiainettaan, jugoslavistiikkaa ”ei ollut virallisesti enää olemassakaan” vaan ”puhuttiin Slovenian, Kroatian, Bosnian, Serbian, Montenegron ja Makedonian kirjallisuuksista” (54–55). Puhuttu kielikin on ongelma. Kirjan henkilöt välttelevät nimeämästä äidinkieltään, serbokroattia, ja puhuvat sen sijaan ”meidän kielestä”. Jugoslavian hajottua kielinä oli alettu erottelemaan toisistaan väkipakolla – kielestä tuli ase. Yksi sana on kuitenkin sama sekä bosnian, kroatian että serbian kielellä: *smrt*, kuolema, kuten kertoja havaitsee.

Kurssinsa aluksi Tanja pyytää kaikkia kirjoittamaan lyhyen omaelämäkerran englanniksi. Miksi juuri englanniksi? ”Meidän” kielellämme niistä tulisi vain jonkinlaisia tunnustuksia. Oman lähimenneisyyden kohtaaminen on vaikeaa – yksinkertaisimmatkin kysymykset, kuten missä olen syntynyt, pakottavat miettimään. Igor, yksi oppilaista kirjoittaa: ”Shit, I don’t have any

biography!”

Tanja oppilaineen jatkaa opituntien aikana menneisyyden käsittelyä eräänlaisen mielikuvtuslaboratorion muodossa. Aluksi kaikki menee hyvin ”jugonostalgian” merkeissä: arjen yksityiskohtien, ruokien, tv-ohjelmien ja iskelmämusiikin huvittavissakin muisteloissa. Mutta koettu ja eletty väkivalta ei ole myöskään unohtunut, eikä arkinostalgia hälvennä jatkuvasti kalvavaa ahdistusta, turvattomuutta ja aggressioita:

”Meiltä oli viety synnyinmaa ja oikeus normaaliin elämään. Meiltä oli viety äidinkieli. Olimme joutuneet kokemaan nöyryyksiä, pelkoa ja avuttomuutta. [...] Kaiken muun ohella meiltä oli nimittäin viety myös oikeus muistaa. Koska kotimaamme oli kadonnut, meistä tuntui että sen mukana oli pyyhitty myös muistot entisestä elämästämme. [...] Jugoslavian menneisyys oli tehty naurunalaiseksi ja ihmisiä kannustettiin kieltämään entinen elämänsä ja unohtamaan se.” (s. 76.)

Menneisyyden kieltäminen tai unohtaminen ei ole kuitenkaan helppoa. Kun Tanja käy lukukauden päätyttyä kotonaan Zagrebissa ja palaa takaisin Amsterdamiin, hän saa kuulla että yksi hänen oppilaistaan on sillä välin tehnyt itsemurhan. Oppilaan isä on tuotu Haagiin sotarikosoikeuteen, eikä hän kestä kohtamaansa häpeää.

Romaanin kieli on sujuvaa, suoranaista kertontaa, joka koostuu Tanjan näkökulmasta kerrotuista tapahtumista ja hänen ajatuksistaan, joiden joukossa on myös suoria katkelmia hänen oppilaidensa kirjoittamista omaelämäkertoista ja esseistä. Henkilöhahmojen kautta lukija saa aavistuksen siitä, millaista on maahanmuuttajien elämä. Korkeasti koulutettuja nuoria aikuisia ja heidän perheitään odottavat lähiöt, lika, väkivalta, välinpitämättömyys, sosiaaliset,